

Přednáška č.12-11

Trest a trestání jako právně filosofický problém

1.) Jakou funkci má trest- stručný historický exkurz do významu trestu a trestání

2.) Teorie trestu a trestání

a) Teorie odplaty

b) Teorie prevence

c) Foucaultova koncepce trestání

**Sankce je jedním ze základních atributů práva.
Co znamená slovo sankce?**

1. schválení, potvrzení zákona, smlouvy

2. právní schválení potvrzení určitého opatření

3. trestní donucovací potvrzení-trest

4. historicko-pragmatická sankce- rakouský ústavní zákon stanovující nedělitelnost rakouské země a dědičnost panovnické rodiny

Problematika sankce z hlediska právní filosofie je především

otázkou funkce trestu a trestání ve společnosti.

Jakou funkci ve společnosti plnila sankční procedura ve formě trestu?

Jak se měnil význam funkce trestu ve společnosti?

A. Stručný historický exkurz:

1. Trest a trestání v období rodu a rodiny

a) zločin je soukromou záležitostí- to co je hodné potrestání musí mít vždy úzký vztah k rodině;

Příklad: sémantický význam slova - "vražda" nebo "vrah"

b) za vraždu je považováno jen zabití člena rodiny jiným členem;

**c) vrah ohrozil čest rodiny, proto je potrestán - trest zde funguje jako prostředek očisty rodu od zla
forma trestu: krevní msta jako prostředek vyrovnaní narušené rovnováhy... tzn. přetrženého pokrevního pouta;**

Stručně:

Trest zde plní funkci očisty, formou očisty je msta, pokrevní nebo ve smyslu "oko za oko- zub za zub"

2. Trest a trestání v polis

a) později v další organizaci společnosti se zločin stává veřejnou záležitostí- každé zabití budí hrůzu, každá vražda

ohrožuje vztahy v celé společnosti; za vraha je již označen každý, kdo zabije kohokoli

b) tudíž již všichni mají nárok na odškodnění- (viz Solónova ústava, která obsahuje tento veřejný princip trestání)

c) trest a trestání se stávají veřejnou záležitostí, tzn. dostávají se pod kontrolu společnosti

Co to znamená?

- odsouzení zločinu již přestává být obecným zvykem ve smyslu msty, ale se univerzalizuje - každé násilné zabití je vraždou - a stává se pravidlem, normou, zákonem, že takové zabití musí být potrestáno

- rozvíjejí se techniky očisty - mění se forma, nejde jen o vyrovnání újmy - mstu, ale vznikají různé formy pokuty a usmíření

- vykonávání trestu se dostává do rukou specialistů - soudců;

- soudci vynášejí rozsudek- tzn. trest je již zdůvodněn a soudce ve svém rozsudku vynáší na "světlo" pravdu;

Stručně:

Trest v polis je veřejnou očištěnou společností od zla - to můžeme považovat za původní význam trestu

3. Trestání ve středověkém státě

- funkce trestu se nemění, co se mění jsou techniky trestání

- hledají se efektní techniky trestání, které mají společné to, že jsou zaměřené na likvidaci těla jako symbolu nositele zla - (upalování- oheň je symbolem očisty)

- proto za trest je považován jen fyzický trest, mučení-
vzbuzování hrůzy, odstrašení atd.

(neměla být zlomená jen duše, ale celé tělo)

- očista od zla se spojuje s mocí- s formou mocí - je to potvrzování mocenské pozice panovníka,

- trestání: divadlo pro veřejnost- veřejnost měla poskytovat legitimitu aby byl trest považován za legitimní

Shrnutí:

Trest má nejen funkci očisty, ale i odstrašení - trest měl vzbuzovat hrůzu;

4. Trest a trestání v moderním státě

- radikální zlom ve formách trestání nastává v období osvícenství – humanizace trestání

Italský právník Beccaria- kritika trestu smrti jako nehumánní formy trestání

a) stát vzniká dohodou, ve které se lidé vzdávají svých práv, ale nevzdali se s cílem, aby jim panovník vzal život

b) trestání (středověké mučení) se stalo ohniskem násilí (mučení bylo krutější než spáchaný čin)

c) trest musí mít jinou funkci a sice - nápravy - to je radikální změna v pojetí významu trestu

Radikální zlom v trestání nastává v 19. století - vzniká názor, že - trest se musí přizpůsobit individuálností viníka, upouští se od fyzického týrání

- upouští se od veřejnosti jako kulisy; procedura projednávání, přelíčení a rozsudek však zůstávají veřejné

- akt trestání se uzavírá do speciálních zařízení (nápravní zařízení, vězení atd.)- (mizí tělo jako terč trestních represálií)

**- techniky trestání se kultivují a forma trestu se již nezaměřuje na fyzické "tělo" přímo, ale na omezení svobody těla;
odnětí práv, uzavření do cely, připoutání k těžké práci atd.**

- trestání se stává autonomní činností, sektorem se svojí autonomní administrativou, vězeňstvím, vznikají nové funkce, kromě soudců a katů jsou to dozorcí, vychovatelé, kněze vystřídalí psychologové a pod.

Důsledkem toho se mohl stát trest a trestání objektem zkoumání- vznik teorii trestu

B) Teorie trestu

a) trest jako "odplata" (Kant, Hegel)

b) trest jako prevence

c) smíšené teorie

I. Trest jako "odplata"

i) racionalismus- člověk je rozumná bytost a tak ví co dělá, jedná příčetně; odpovídá za své činy, tudíž si je vědomá i své viny

ii) jednota viny a trestu

iii) nejde o mstu, ale o adekvátní trest, odpovídající vině; trest stanovuje soudce

Hegelovo zdůvodnění trestu jako "odplaty" je ucelenější-

Hegelova logika výkladu trestu:

- ve společnosti není zlo, ale objevuje se jako čin, kdy se porušuje zákon; zlo vzniká porušením zákona; (kdyby ve společnosti bylo již přítomné zlo, tak bychom nemohli mluvit o nějakém činu jako zlu, jako porušení něčeho, co je dobré, co má být)

- Zlo musí být odstraněno, protože narušilo řád, zákon atd.; trest, který má tento čin vyrovnat nepovažuje Hegel za jeho protiklad, tudíž za něco dobré, trest také představuje ve společnosti něco negativního a tak na základě své dialektiky uvažuje o trestu jako negaci negace,

- Trest představuje také zlo, které neguje zlo zločinu a výsledkem této negace je nová kvalita: spravedlnost-nikoli dobro;

(Dialektika v Heglově pojetí je naukou o zákonitostech

pohybu a vývoje; Hegel formuluje tři dialektické zákony:

- jednota a rozpor protikladů- zákon, který odhaluje zdroj

pohybu-rozpor protikladů

-přechod kvantitativních změn v kvalitativní- zákon, který odhaluje mechanismus pohybu

-negace negace- zákon který odhaluje směr pohybu)

Hegel zdůvodňuje důležitou funkci trestu a sice, že trest musí vést ke spravedlnosti

II. Teorie prevence:

- odmítají ekvivalenci viny a trestu, trest je nutné vypočítat nikoli z funkce zločinu, výšky viny, ale z možnosti opakování zločinu

Proto vznikají různé názory- teorie trestu jako prevence kdy

a) trest má vést k odstrašení - (Feuerbach- pohrůžka, legitimizuje trest,)

b) trest má vést k nápravě jedince - (rozvoj psychoanalýzy- zločinec je nemocný člověk, který potřebuje pomoc atd.- trest má naučit řádu, disciplíně a tím jej má ochránit před dalším zločinem)

c) trest jako prevence k ochraně společnosti- tyto teorie vycházejí z toho, že zločin je forma odcizení člověka ve společnosti, a to dokazuje, že společnost je špatná, nikoli člověk; společenské podmínky vedou k tomu, že vzniká kriminalita; tzn. zkoumají strukturu kriminality a mechanismy

- zkoumají všechny podmínky, které vedou ke škodlivým jevům a zjišťují, že řada z nich zůstává mimo trestně právní postih- příklad kriminality tzv. "bílých límečků"- je větší a pro společnost nebezpečnější než kriminalizované jednání, které postihuje hlavně skupiny lidí, které nemají přístup k moci, funkcím a pod.

(Poznámka: nutnost analyzovat ekonomické vztahy- ekonomická nerovnost vede k marginalizaci určité skupiny lidí, která se dopouští kriminálních činů)

- kritika trestání je spojena s kritikou společnosti

- krajní reakce - požadavek úplného zrušení trestu a trestního práva

C) Před tímto optimismem nás varuje francouzský filosof

M. Foucault (1926-1984)

práce: *Dohlížet a trestat, Dějiny šílenství, Archeologie vědění*

Foucault v souvislosti s trestem a trestáním nás upozorňuje na ekonomiku trestání- spojuje trestání s formou moci - proto je nutné vysvětlit, jak chápe Foucault moc

Proč?

Foucaultovo pojetí moci vychází z jeho pojetí člověka- subjektu,

- genealogická analýza identity člověka - člověk je utvářen v různých vztazích

a) výrobních- popisují je ekonomické teorie

b) významových- komunikace, popisuje je vědy o jazyku

c) mocenské vztahy- tyto vztahy se nedají dost dobře teoreticky popsat, neexistuje teorie moci, ale můžeme jen udělat analytiku moci, definovat oblast života, kde se projevuje a pak určit nástroje, kterými by jsme ji popsali

(Foucault odmítá hledat centrum moci, ale chce analyzovat funkce a strukturu mocenských vztahů: "moc existuje jen když je uskutečněná".)

Analýza mocenských vztahů: nejsou účelové, ani kauzální, nespojuje je s násilím ale považuje je za asymetrické;

1. mocenské vztahy jsou asymetrické - nejen zakazují, nařizují - ale i osvobozují, dávají možnost rozhodnout se

- moc můžeme vykonávat jen nad těmi, kteří jsou svobodní

2. technologie moci - studuje úsek dějin od konce 18. století, kdy se mocenské vztahy uplatňují prostřednictvím normy a normalizující sankce

- norma se objevila jako princip standard výchovy, vzdělání, výroby- všechny sféry se dostávají pod kontrolu normy

- moc normy společnost homogenizuje ale také individualizuje (umožňuje měřit odchylky)

3. moc se zakládá na věděni, které třídí, stanovuje odchylky a to se promítá do technik uplatňování moci jako vyšetřování, zkoušení, testování

(žijeme ve věku inspekcí, kontrol, zkoušení; ze života se stala jedna velká škola a ze školy permanentní zkoušení)

4. Normalizace a všechny techniky moci se již nerealizují přímo panovníkem, ale skrytě dozorem a disciplínou;

5. Foucault analyzuje fungování mocenských vztahů na jednotlivých úrovních: společnost, stát, individuum

A. (Na úrovni společnosti připodobňuje fungování mocenských vztahů Benthamovu Panoptiku)

Na jedné straně moderní společnost vytvořila zařízení - školy, fabriky, výchovné ústavy, psychiatrické léčebny atd., které mají napravit chování individua, ale zároveň uznává, že permanentní disciplinování vedlo k individualizaci, moc nemá jen negativní, ale má také produktivní charakter

B. vznik státu- ochrana, starost o život- na druhé straně se mění na biomoc, na neustálou kontrolu nad životem

C. sexuální identita jako nalezení člověka - v moderní společnosti kontrola tohoto tématu atd...

Shrnutí: mocenské vztahy jsou

a) asymetrické - nejen ovládají, ale i umožňují svobodu, normování nejen přináší nové vědění ale také nové omezení; (na jedné straně dospíváme k identitě, na druhé straně je nad námi vykonáván dozor)

b) techniky moci nejsou přímé, ale skryté a projevují se v disciplíně a dozoru

c) asymetričnost mocenských vztahů není možné zrušit, je možné je jen předvídat, jakákoliv jejich změna je vždy vznikem nové konstalace mocenských vztahů; mocenské vztahy mají tudíž produktivní a zároveň i destruktivní charakter

Foucaultovo pojetí trestu a trestání:

1. při studiu trestu, mechanismů trestání není možné se soustředit jen na represivní efekty, na sankční momenty, ale vidět i okrajové efekty, i když se jeví jako okrajové

Trestání je nutné chápat jako komplexní sociální funkci

2. metody trestání nejsou prosté důsledky právních předpisů, nejsou to ukazatele sociálních struktur, ale jsou to techniky, které vycházejí z technik moci

Potrestání bude vždy představovat určitou politickou taktiku

3. Dějiny trestního práva jsou spojeny s vývojem poznání - věd o člověku

- analyzovat technologie moci jako princip humanizace trestání a poznávání člověka

4. humanizace soudnictví a vězenství neznamena odumírání, zánik těchto činností ale znamená jen formu ekonomie trestání

Můžeme reformovat vězeňství, ale vždy vzniknou nové formy uvěznění a kontroly

- změní se jen účel kriminality

**- trestání bude vyměněno rozšiřováním disciplinárních sítí
– pravomoc se přesune do jiných oblastí, do sféry medicíny, psychologie, vzdělání to jsou nové sféry trestání**